

своје части и славе, пре но што се добро не промери, све оно, што му може ђаво да замери. И самим љутоновим назорима о свету, неби људи веровали, да није слободно и посумњати у њих. Наша најпоузданија мњења, постала су с тога најпоузданија, што је свакоме, свакад слободно било нападати на њих. Не примили се ово изазивање напада, или примили се, па не успе, то смо до душе још далеко, а да се можемо сасвим поуздати у наша мњења; али смо учинили све, што се у таквим приликама може захтевати од човечије памети. Нисмо ништа пренебрегли, да истина, до нас може допрети и останели овај пут и даље без запрека, то се можемо надати да ће се боља истина, ако се само може изнаћи, и доиста пронаћи, чим човечији дух узмогне сватити је; а ми можемо међутим поуздано рећи, да смо се толико приближили истини, колико је у опште могуће било, учинити то у нашим данима. Ово је степен известности, до које може доћи грешни човек, и само је ово пут, којим се она може постићи.

Чудно је, да људи признају, да разлози важе при слободном изјављивању мњења, али опет проговарају, да с тим разлозима не ваља терати “мак на конац” а неувидљају, да разлози, који нису довољни за какав крајњи случај – нису тиме уопште довољни.

Или како се то слаже, када се вели, да људи не траже, да се призна да они немогу погрешити, јер допуштају, да треба да је слободно изјављивати мњења, о свима сумњивим стварима, а овамо се ипак вели, да нико несме доводити у сумњу, неко извесно начело или науку, јер је она сасвим извесна – та то ће рећи извесни смо, да је она извесна. Рећи, да је неко тврђење извесно, а овамо има некога, који би, кад би му било слободно, нападао на ту извесност, па не недозволити му то да чини, то се зове држати, да нама и нашим једномишљеницима, пристоји, да будемо судије, који персуђују ту извесност, пресуђују и неаслушавши противну странку. – У наше доба – за које се вели да “људи ни у шта не верују и да су заражени страшћу сумње”, у ком се људи не уздају у истину својих мњења, но држе да неби знали шта би почели, кад неби имали својих мњења - тражи се, да се неко мњење закључи од јавних нападаја, не поглавито с тога, што је оно истинито, но што је ваљно за друштво. Каже се, да имају неки догмата, која су благостање људи тако нужно, да не кажемо неопходно потребно, да је влада исто тако дужна да их подржава, као што брани друге користи друштвене. У таквим случајевима, који тако извесно спадају у дужност владе, вели се, довољно је и нешто мање од непогрешивости, те да оправда владу, шта више да је обавезе, да заузме правац своје од друштва опште подрпрто мњењу. Често се тврди а још чешће се мисли, да само рђави људи могу ићи на то, да потресу овакве спасоносне догме, а у томе држи се, не може ништа зло бити, што се зли људи, зауздавају и спречавају да чине оно, што лежи само њима на срцу. Овим начином гради се правдање спречавања, слободног израза мишљења, не питањем истине, но питањем нужности дотичних наука и ласка си, да ће тако избећи одговорност за оно, што се иште за себе, власт непогрешиво пресуђује мњења. Они којима је то довољно, превидљају да се тиме захтев на непогрешивост, преноси само на другу ствар. Да ли је једно мњење нужно, то је ствар самога мњења, и даје се порицати, колико и само мњење. Исто је тако потреба, да има неки судија, који ће непогрешно судити, да ли је једно мњење потребно, ако што треба да се суди, да ли је оно порешно, већ ако се неби иначе, осуђеноме мњењу дала свака прилика да се брани. Исто тако не вреди ни онај приговор, који вели, да треба да се дозволи оном ко другачије мисли, да тврди потребу или нешкодљивост свога